

В. М. Синишина

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВИКОРИСТАННЯ СИТУАЦІЙНИХ ЗАДАЧ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ У СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Система фахової підготовки практичних психологів повинна бути адаптована до швидкоплинних трансформацій у суспільстві, оскільки практичний запит суспільства на психологічну допомогу часто випереджає теоретичні напрацювання у цій сфері.

У статті розглянуто аспекти якісної професійної підготовки практичних психологів. Відзначено, що існують нагальні проблеми щодо форм та методів професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Вся система професійної підготовки майбутніх практичних психологів повинна базуватися не тільки на формуванні професійних знань, а й на практично зорієнтованому навчанні, що базується на розвиткові вмінь та навичок надання психологічної допомоги. Це вбачається пріоритетним напрямом у підготовці практичного психолога.

Обґрунтовано, що якість психологічної освіти залежить від поєднання предметних знань студентів і їх вмінь оволодівати цими знаннями, на що зорієнтована методологія роботи з ситуаційними задачами. Ситуаційні задачі допомагають покращити якість професійної підготовки майбутніх практичних психологів в умовах вищого навчального закладу, а також оптимально сформувані професійні компетенції майбутніх практичних психологів.

Розглянуто основні питання щодо використання ситуаційних задач на практичних заняттях майбутніх фахівців зі спеціальності «Практична психологія». Обґрунтовано доцільність використання методу ситуаційних задач в процесі засвоєння студентами дисциплін «Основи психологічного консультування», «Психологія суїцидальної поведінки». Власний досвід викладання цих дисциплін довів, що під час освоєння саме цих дисциплін є необхідність розвитку у студентів самостійного й творчого мислення, формування переконання, що немає готових рецептів ухвалення рішень, адже всі проблемні психологічні ситуації нестандартні й індивідуальні. Завдяки ситуативному навчанню, до якого ми віднесли метод ситуаційних задач, студенти вчаться застосовувати отримані знання як на практиці, так і в повсякденному житті.

Розмежовано поняття «кейс» і поняття «ситуаційна задача». Визначено функції ситуаційних задач та три рівні ситуаційних задач. Наведено приклади ситуаційних задач двох рівнів, до яких підібрано приклади проблемних питань.

Ключові слова: підготовка майбутніх практичних психологів, практично-зорієнтоване навчання, ситуативне навчання, ситуаційна задача, кейс-метод.

Постановка проблеми. В Україні останнім часом відбуваються кардинальні соціально-політичні та економічні зміни. В умовах трансформацій перед особистістю постає низка проблем, які вона не в змозі вирішувати сама, що зумовлює психологічні проблеми та складнощі, вирішувати які разом з клієнтами покликані практичні психологи. Система фахової підготовки практичних психологів повинна бути адаптована до швидкоплинних трансформацій у суспільстві, оскільки практичний запит суспільства на психологічну допомогу часто випереджає теоретичні напрацювання у цій сфері.

Аналізуючи фахове навчання студентів – практичних психологів, можемо з упевненістю констатувати, що існують проблеми щодо форм та методів професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Уся система професійної підготовки повинна базуватися не тільки на формуванні про-

фесійних знань, а й на розвиткові вмінь та навичок надання психологічної допомоги. Це вбачається пріоритетним напрямом у підготовці практичного психолога. Важливо звертати увагу на те, що майбутні практичні психологи у процесі навчання проходять деякі види практик. У цей період вони мають змогу ідентифікувати себе з професійною роллю психолога закладів освіти та інших закладів. Але важливо звернути увагу на те, що ідентифікувати себе в професії практичного психолога, який надає консультативну допомогу, студентам дуже важко, оскільки відсутня консультативна практика в умовах вищого навчального закладу. Важливою умовою формування вмінь надання психологічної допомоги в умовах консультативної роботи майбутніх фахівців практичних психологів є створення у процесі навчання студентів ситуацій взаємодії з клієнтами. Такі ситуації мають

бути наближеними до реальних умов професійної діяльності. Ці ситуації покликані формувати та виявляти у студентів ділові якості і вміння. Вбачається доцільним розробити базу ситуаційних задач, розв'язування яких має на меті сформувати у майбутніх фахівців професійні вміння надавати психологічну допомогу.

Наразі прослідковуються гострі суперечності, що існують у системі професійної підготовки психологів. Як зазначає Т.О. Ковалькова, суперечності існують між загальними, стандартизованими підходами до професійної підготовки практичних психологів і специфікою галузі, в якій реалізовуватиметься їхній фаховий потенціал. Ці суперечності зумовлюють дослідження доцільності та необхідності використання інноваційних технологій і сучасних методів навчання для формування розвитку творчого потенціалу, особистісних якостей та професійно важливих якостей майбутніх практичних психологів [1, с. 15]. Традиційні форми навчання не можуть глибоко охопити формування готовності практичних психологів до екологічної професійної діяльності. Це може уможливити тільки практично зорієнтована направленість педагогічного процесу, де на перший план виходить не традиційна теоретична підготовка практичних психологів, а розвиваюче інтерактивне навчання. До інтерактивного навчання відноситься ситуативне навчання. У науковій літературі існує деяка плутанина у розумінні та змішуванні таких понять, як «кейс», «ситуаційна задача». Вважаємо за необхідне розмежувати данні поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фахова підготовка майбутнього практичного психолога – питання широке та невичерпне. Незважаючи на те, що технології навчання досліджували А. Алексюк, В. Бондар, В. Безпалько, А. Вербицький, А. Долгоруков, І. Підласий, Л. Романишина, О. Сидоренко, Ю. Сурмін, В. Чуба, А. Фурман, а прикладні аспекти підготовки практичних психологів вивчали такі науковці, як В. Андреев, Г. Балл, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Ліщинська, Л. Фрідман, А. Хуторський та інші, питання пошуку ефективних методів навчальної діяльності студентів ВНЗ залишається відкритим, оскільки додаткового дослідження потребує методологія ситуаційного підходу до розвитку вмінь і навичок майбутнього практичного психолога. У психолого-педагогічних дослідженнях поняття «ситуація» вивчали Г. Балл, Г. Сухобська, Є. Бондаревська, Ю. Кулюткін, І. Олійник та ін. Але потребує глибшого висвітлення питання застосування ситуаційних задач на дисциплінах, що вивчаються студентами – практичними психологами, де дидактичний зміст набуває сенсу тільки в поєднанні знань з вміннями надавати психологічну

допомогу шляхом вирішення проблемних професійних задач, що потребують прийняття рішення тут і зараз. Серед наукових праць ми не знайшли таких, що стосуються формування вмінь розв'язувати професійні задачі майбутніми практичними психологами саме у процесі вивчення дисциплін, що мають практично зорієнтований характер. Вважаємо, що проблема використання ситуаційних задач в процесі вивчення спеціальних дисциплін залишається недостатньо розробленою.

Мета статті – обґрунтувати доцільність використання методу ситуаційних задач та представити ситуаційні задачі, які моделюють наближені до реальних умов професійної діяльності практичних психологів ситуації і сприяють оволодінню практичних навичок у взаємодії «клієнт – психолог».

Виклад основного матеріалу. Оскільки володіння достатнім обсягом теоретичних знань для практичного психолога не є кінцевим змістом навчання, формування практичних навичок потребує застосування сучасних педагогічних методів, які покликані стимулювати пізнавальну діяльність студента, демонструвати можливості застосування теоретичних знань і розвивати практичні навички щодо їх використання. Успішне проведення практичного заняття для студентів – практичних психологів – значною мірою залежить від впровадження інтерактивних технологій навчання. У сучасному освітньому просторі у межах інтерактивних технологій навчання перебуває ситуативне навчання, до якого належать такі методи, як метод case-study та метод ситуаційних задач. Фахова підготовка практичних психологів повинна демонструвати належне формування професійних компетенцій та їх застосування у професійних ситуаціях. Таким вимогам відповідають ситуаційні задачі. В.С. Аванесов ситуативними називає задачі, які використовуються для перевірки знань та вмінь діяти в практичних, екстремальних та інших ситуаціях [2].

Н.С. Касаткіна під ситуаційною задачею розуміє метод навчання і оцінювання, що включає сукупність умов, спрямованих на рішення практично значущої ситуації з метою усвідомленого засвоєння студентами змісту навчального предмета [3].

Щоб ціль практичного заняття була досягнута, необхідно зміст кожної теми доповнити вирішенням ситуаційних задач. Використання ситуаційних задач у навчальному процесі потрібне для формування вмінь і навичок використання теоретичних знань у професійній діяльності майбутнього практичного психолога. Водночас слід усвідомлювати, що ситуаційні задачі порівняно з реальною психологічною ситуацією мають низку недоліків, оскільки у задачах надається готова інформація, а в реальному житті психолог повинен сам цю інформацію отримати у процесі бесіди, спостереження чи інтерв'ю.

На практичних заняттях майбутніх практичних психологів повинна бути варіативність вирішення проблемних життєвих ситуацій та не має бути чіткого алгоритму вирішення проблемних задач. Це є особливістю гуманітарних дисциплін, а також вимогою до специфіки роботи майбутнього практичного психолога, оскільки єдиних рецептів щодо надання психологічної допомоги не існує: всі життєві ситуації у клієнтів різні, властивості психіки індивідуальні, через це проблеми не вирішуються завдяки єдиному алгоритму.

Головною умовою під час використання ситуаційних задач є те, щоб ситуація синхронізувала навчальний матеріал, який студенти вивчили на лекційних заняттях або підготували до практичного заняття шляхом самостійної роботи. Метод повинен використовуватись для логічного продовження лекційних занять або як елемент лекційного заняття. Через це ситуації завжди перебувають в межах теми, що вивчається. Специфіка ситуації як задачі, на нашу думку, якраз і полягає в тому, що вона має яскраво виражений практико-орієнтований характер, але для її вирішення необхідне конкретне знання з певного предмету.

Вважаємо за доцільне розмежувати поняття кейсу та поняття ситуаційної задачі, оскільки науковці ототожнюють ці два методи. Відмінність кейсів від ситуаційних задач полягає у тому, що вони побудовані на реальній життєвій ситуації, мають безліч варіантів рішень і тих альтернативних шляхів, які приводять або наштовхують студентів до вирішення проблеми. У кейсах завжди використовують дані, які підводять студентів до дискусій, де єдиного правильного рішення немає. Головна відмінність кейсу від задачі полягає в тому, що задача має рішення і шлях до нього, навіть якщо цих шляхів декілька. Кейси мають багато рішень, що можуть бути поліваріантами рішення тієї чи іншої проблеми. Ситуаційні задачі зазвичай мають правильне рішення.

Умова ситуаційної задачі може бути вигадана самими студентами чи викладачем. Кейси створюються таким чином, що їх джерелом може бути навчальна, художня література, публіцистика, матеріали, які представлені ЗМІ. Важливо відзначити, що кейси дуже подібні до ситуаційних задач, але відрізняються за об'ємом. Якщо кейс більш об'ємний і може мати об'єм від сторінки до десяти сторінок тексту, ситуаційна задача виглядає меншою. Окрім того, кейси можуть займати багато часу щодо підготовки до їх вирішення, зазвичай викладач дає текст студентам для самостійного опрацювання до того, як кейс буде розглядатися на практичному занятті. Ситуаційні задачі менш енерговитратні. Вирішується задача на парі без додаткової підготовки. Кейси опрацьовуються у групах. Ситуаційні задачі опрацьовуються індивіду-

ально. Це потребує від студента власної професійної позиції, моральних та життєвих установок, сформованих ціннісних орієнтацій та сформованого світогляду. Під час роботи над кейсом формується комунікативна здібність обраного спікера від групи. Під час роботи над ситуаційною задачею кожен студент може розвинути комунікативні здібності, висловлюючи тільки власний підхід до ситуації. Тобто робота над кейсом передбачає групову роботу, а робота над ситуацією – індивідуальну. Робота над ситуаційною задачею формує у студента почуття впевненості у своїх думках та професійних рішеннях, сприяє комунікабельності та подоланню боязкості за прийняття власних рішень, робота ж над кейсом є груповою, тому, ймовірно, може позбавити студента можливої надмірної самовпевненості.

Ситуаційні задачі відрізняються одна від одної, але слід відзначити, що вони мають типову структуру. Задача повинна включати проблему та коротку інформацію щодо неї. Інформація, що стосується проблеми – це не джерело підказки для правильної відповіді, це допоміжний елемент в засвоєнні знань та вмінь. Обов'язковим елементом є питання чи завдання до задачі.

Окрім того, ситуаційні задачі – метод навчання нового покоління студентів, що поєднує в собі низку функцій. Дамо таку їхню коротку характеристику: функція організації пізнавальної діяльності студентів – ситуаційні задачі, які сприяють засвоєнню знань; функція організації самостійної навчальної діяльності студентів – ситуаційні задачі, що дозволяють самостійно здобувати знання, перевіряти свої досягнення за допомогою різнорівневих завдань, вести облік результатів; коригувальна функція – ситуаційні задачі, які дозволяють оцінювати результати роботи, а також здійснювати необхідні коригувальні дії [3].

Використання ситуаційних задач доцільно запроваджувати на дисциплінах, що мають прикладний характер, наприклад, «Основи психологічного консультування», «Психологія суїцидальної поведінки». Власний досвід викладацької діяльності, а також аналіз численних матеріалів з проблем підготовки майбутніх практичних психологів дає змогу стверджувати, що під час освоєння саме цих дисциплін існує необхідність розвитку у студентів самостійного й творчого мислення, формування переконання, що немає готових рецептів ухвалення рішень, адже всі проблемні психологічні ситуації нестандартні й індивідуальні. Розробляючи фонд ситуаційних задач з дисциплін «Основи психологічного консультування», «Психологія суїцидальної поведінки», ми підбирали завдання так, щоб студенти опрацьовували теоретичний матеріал підручника до відповідної теми. Ми пропонували не тільки обов'язкову навчальну літературу, а й додаткові

джерела інформації, де студенти могли б знаходити відповіді на поставлені питання. Студенти б проявляли творчі здібності при аналізі ситуацій. Завдяки такому підходу студенти вчать застосовувати отримані знання як на практиці, так і в повсякденному житті.

Усі розроблені нами ситуаційні задачі поділяються на три рівні відповідно до рівнів сформованості знань і вмінь з вищевказаних дисциплін. Завдання першого рівня включають задачі, для вирішення яких потрібне знання певного теоретичного факту (рівень відтворення). Завдання другого рівня включають задачі, для вирішення яких потрібна комбінація зі знань та розуміння декількох психологічних концептів, необхідно застосовувати знання з різних галузей психології, а також особистий досвід психологічної культури (рівень розуміння). Завдання третього рівня потребують для вирішення застосування дослідницького пошуку і при цьому знаходження кількох способів вирішення однієї ситуаційної задачі (пошуковий рівень). Процес розв'язування задачі на всіх трьох рівнях завжди передбачає *вихід студента* з обмеженого кола навчального процесу в простір психологічної практики, де ситуаційна задача стає інструментом підготовки майбутніх практичних психологів до реальної практичної консультативної діяльності.

Наведемо приклади двох рівнів ситуативних задач.

1 рівень. До психолога прийшов чоловік віком 50 років і почав обговорювати свої труднощі у спілкуванні з оточуючими його людьми. У його претензіях до оточуючих простежується бажання змінити весь світ під власні уявлення. Такі глобальні претензії насторожили психолога. За декілька хвилин сам клієнт повідомив психологу, що протягом останнього року перебуває на обліку у психіатра.

Питання до задачі: 1) Що робити психологу (продовжити роботу з клієнтом чи припинити)? 2) Чи можна психологічною допомогою замінити лікування у психіатра? 3) Якщо клієнт прагне замінити медикаментозне лікування психологічною допомогою, як ви обґрунтуєте недоцільність такого рішення?

2 рівень. Сорокасемирічна жінка проживає одна. Кілька місяців тому померла її племінниця, з якою вона періодично спілкувалася. Жінка проживає в комунальній квартирі разом з сусідкою-п'яницею, відносини з якою далекі від ідеалу. Вона страждає на важке захворювання нирок, в зв'язку з чим одна нирка видалена, а з другої виведена стома. Жінка отримує мізерну пенсію як інвалід першої групи. Близька подруга переїхала до дітей в інше місто, а її родичі живуть дуже далеко. Пенсії вистачає лише на хліб і найнеобхідніші ліки. Одного вечора жінка займалася досить звич-

ним для неї заняттям – розглядала один з альбомів з фотографіями. Як розповіла сама пацієнтка, в цей момент у неї абсолютно несподівано виникла думка, що далі жити не варто. Вона сказала: «Раніше, хоча і була невіруючою, вважала, що треба нести свій хрест до кінця, а тут прийшла думка, а я вже не змогла її позбутися, що краще покінути життя самогубством, ніж так жити».

Жінка протягом деякого часу обмірковувала спосіб самогубства: «Ні про що інше вже не думала. Якщо і раніше нічого мене з життям не з'єднувало, то тут якось фізично відчула, що одна на світі і далі нічого хорошого мене не чекає». Вона вирішила померти від втрати крові і з цією метою прийняла кілька таблеток аспірину, «щоб зменшити згортання». Почекала кілька годин, поки засне сусідка і подіють ліки, написала записку («нікого не звинувачую, подальше життя не має сенсу»), напустила у ванну теплої води і, поринувши в неї, завдала собі глибоких порізів у ділянці ліктьового згину на обох руках, досить швидко знепритомніла внаслідок великої крововтрати. Її врятувала випадковість: сусідка, виходячи в туалет, побачила, що з ванної тече кров (самовбивця не закрила щільно кран, і вода з кров'ю стала переливатися через край). Сусідка, що мала сама в минулому досвід самопорізів, надала їй дуже кваліфіковану допомогу і викликала швидку допомогу. Після короточасного перебування в реанімації хвора в зв'язку з висловлюваннями про небажання жити була переведена в психіатричну лікарню.

Питання до задачі: 1) До засобів психологічної профілактики суїцидальних тенденцій вчені відносять превенцію і поственцію. Як Ви вважаєте, героям даного кейсу показана поственція чи превенція? 2) Які засоби спеціального попередження самогубств Ви можете запропонувати героям кейсів? 3) Обґрунтуйте доцільність аутогенного тренування як системи переходу організму з напруженого емоційного стану до стану емоційного контролю. Обґрунтуйте доцільність прогресивної релаксації як системи стабілізації емоційного стану в переафективний період.

Висновки і пропозиції. Отже, якість психологічної освіти залежить від поєднання предметних знань студентів і їх вмінь оволодівати цими знаннями, на що зорієнтована методологія роботи з ситуаційними задачами. Ситуаційні задачі допомагають покращити якість професійної підготовки майбутніх практичних психологів в умовах вищого навчального закладу, а також оптимально сформулювати професійні компетенції майбутніх практичних психологів. Перспективами подальших досліджень можуть стати інші методи інтерактивного ситуативного навчання у професійній підготовці практичних психологів.

Список використаної літератури:

1. Ковалькова Т.О. Формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в авіаційній галузі у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 20 с.
2. Аванесов В.С. Теория и методика педагогических измерений : лекции. URL: <http://www.studmed.ru/docs/document>
3. Касаткина Н.С. Ситуационная задача как средство оценивания уровня сформированности профессиональных компетенций будущих педагогов. *Образование: прошлое, настоящее и будущее* : материалы III Междунар. науч. конф., г. Краснодар, август 2017 г. Краснодар : Новация, 2017. С. 59–62.

Synyshyna V. The use of situational tasks at practical classes in the system of vocational training of future practical psychologists

The system of vocational training of practical psychologists should be adapted to transient transformations in society, since the practical request of society for psychological help often outstrips theoretical developments in this sphere.

The article deals with the aspects of qualitative vocational training of practical psychologists. It has been mentioned that there are urgent problems with forms and methods of vocational training of future practical psychologists. The whole system of vocational training of future practical psychologists must be based not only on the formation of professional knowledge, but first of all, on the practically-oriented studying that is based on the development of abilities and skills to provide psychological assistance, this is seen as a priority in the training of practical psychologist.

It has been substantiated that the quality of psychological education depends on the combination of students' subject knowledge and their ability to master this knowledge, which is oriented to the methodology of working with situational tasks. Situational tasks help to improve quality of vocational training of future practical psychologists in the conditions of higher educational institution, and also optimally form professional competences of future practical psychologists.

The main issues on the use of situational tasks at practical classes of future specialists on specialty "Practical Psychology" have been considered. The expediency of using the method of situational tasks in the process of mastering of the disciplines "Fundamentals of Psychological Counseling", "Psychology of Suicidal Behavior" has been substantiated, such as the personal experience of teaching that disciplines proved that during the mastering of these disciplines there is a need for students to develop independent and creative thinking, form the belief that there are no ready-made decision-making recipes, because all problem psychological situations are non-standard and individual. Due to situational studying, to which we referred the method of situational tasks, students learn to apply the obtained knowledge in the future, both in practice and in everyday life.

The notion of "Case" and the notion "situational task" have been differentiated. The functions of situational tasks and three levels of situational tasks have been determined. The examples of two levels situational tasks, which contain examples of problematic issues, have been given.

Key words: *training of future practical psychologists, practically-oriented studying, situational studying, situational task, Case method.*